

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№1/2025, 22-29

УДК: 821. 512. 154

DOI: [10.52754/16948653\\_2025\\_1\\_4](https://doi.org/10.52754/16948653_2025_1_4)

**Ч.АЙТМАТОВДУН СОГУШ ТЕМАСЫНДАГЫ ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ  
АВТОБИОГРАФИЗМДИН ЭЛЕМЕНТТЕРИ**

ЭЛЕМЕНТЫ АВТОБИОГРАФИЗМА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Ч.АЙТМАТОВА НА  
ВОЕННУЮ ТЕМАТИКУ

ELEMENTS OF AUTOBIOGRAPHY IN THE WORKS OF CH. AITMATOV ON WAR  
THEMES

**Ф.Э. Алиева**

*Ф.Э. Алиева*

*Ph.E. Alieva*

**филол.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети**

*к.филол. наук, доцент, Ошский государственный университет*

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Osh State University*

[falieva62@mail.ru](mailto:falieva62@mail.ru)

## Ч.АЙТМАТОВДУН СОГУШ ТЕМАСЫНДАГЫ ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ АВТОБИОГРАФИЗМДИН ЭЛЕМЕНТТЕРИ

### Аннотация

Макалада Ч.Айтматовдун чыгармачылыгындагы автобиографизм маселеси “Эрте келген турналар” повестинин мисалында талданды. Согуш темасындагы чыгармаларынын жаңычылдыгы советтик мезгилдин идеологиялык фонунда каралды. Биографиялык жеке материалдардын көркөм трансформациясы тексттик талдоо-салыштыруулар менен бекемделип, анализ жасалды. Автордун биографиялык материалы повестте каармандардын аң-сезиминин чагылдырылышы катары берилген. Эгер көркөм чыгарманы бүтүндүк катары карасак, эс тутум сюжетти өнүктүрүүнүн, образды толук кандуу жаратуунун куралы катары кызмат кылат. Ошондой эле турмуштук реалдуу фактыларды субъективдүү аңдоодон башка да чыгарманын маани-мазмунун тереңден түшүнүүгө шарт түзөт. Ошондой эле согуш темасындагы чыгармаларды жаратуунун, окутуунун актуалдуулугу да мисалдар менен тастыкталды. Иликтөөнүн негизинде Ч.Айтматовдун чыгармачылыгындагы автобиографизмдин элементтери, анын чыгарманын контекстиндеги орду, кызматы тууралуу илимий корутунду чыгарылды.

**Ачкыч сөздөр:** автобиографизм, согуш темасы, идеология, трансформация, сюжет, эс тутум, образ, факты, актуалдуулук, элемент

### *Элементы автобиографизма в произведениях Ч.Айтматова на военную тематику*

#### Аннотация

В статье проблема автобиографизма в творчестве Ч.Айтматова была проанализирована на примере повести “ранние журавли”. новаторство его произведений на военную тематику рассматривалось на идеологическом фоне советского периода. художественное преобразование биографических личных материалов подкреплялось анализом и сравнениями. Биографический материал автора представлен в повести как отражение сознания героев. если рассматривать произведение искусства как целостность, память служит инструментом развития сюжета, полноценного создания образа. это также способствует более глубокому пониманию смысла произведения, чем субъективное понимание реальных жизненных фактов. Актуальность создания и преподавания произведений военной тематики также подтверждается примерами. Было сделано научное заключение об элементах автобиографизма в творчестве ч.айтматова, его роли и функции в контексте произведения.

**Ключевые слова:** автобиографизм, тема войны, идеология, трансформация, сюжет, память, образ, факт, актуальность, элемент

### *Elements of autobiography in the works of Ch. Aitmatov on war themes*

#### Abstract

In The Article, the problem of autobiography in Aitmatov's work was analyzed using the example of the story “Early Cranes”. The innovation of his works on military subjects was considered against the ideological background of the Soviet period. The artistic transformation of biographical personal materials was supported by the analysis and analysis of the text-comparisons. The biographical material of the author is presented in the story as a reflection of the consciousness of the characters. If we consider a work of art as a whole, memory serves as a tool for the development of the plot, for the full creation of an image. It also contributes to a deeper understanding of the meaning of the work than a subjective understanding of real-life facts. The relevance of creating and teaching military-themed works is also confirmed by examples. Based on ch.'s investigation, a scientific conclusion was made about the elements of autobiography in Aitmatov's work, its place in the context of the work, and its service.

**Keywords:** autobiography, war theme, ideology, transformation, plot, memory, image, fact, relevance, element

## Киришүү

Согуш темасында жазбаган акын-жазуучу советтик адабиятта саналуу эле болсо керек. Бирок бул темага киришүүдө салттуу эмес, жаңыча, болгондо да опурталдуу кадам таштаган Ч.Айтматов болду. Жаш жазуучу өзү чыгармачылыктагы дебютум деп атаган алгачкы повести “Бетме-бетте” ошол кездеги идеологияга туура келбеген дезертирдин образын чыгарманын борборуна коюп сүрөттөдү: “Когда была опубликована “Лицом к лицу” она буквально взбудоражила читателей. Однако в то время критика не осмеливалась открыто говорить о произведении на страницах печати. Обусловлено это было тем, что тема поднятая Айтматовым, в советской литературе тех лет была принципиально новаторской. Тема дезертирства не укладывалась в прокрустово ложе идеологизированной литературе тех лет” [4:867]. Ал эми согуш темасын, тарыхын иликтеген окумуштуулардын бири, тарых илимдеринин доктору Б.Абытов Би-Би-Сиге берген маегинде мындай дейт: “Кеңеш доорундагы коммунисттик идеология абдан күчтүү болгон. Ошол идеологиядан улам Советтер союзунда дезертир болгон эмес деген көрсөтмө болгон. Ким дезертир болсо, ал биздин адам эмес, ал Советтер союзунун душманы деп келишкен. Айтматовдун “Бетме-бет” повести чыкканга чейин, керек болсо 90-жылдарга чейин бул тема жабык болгон” [9]. Тема талаштуу болгону үчүн аталган повесть тууралуу кыргыз адабий чөйрөсүндө адегенде бир жактуу терс пикирлер айтылып, союздук аренага чыгып кеткенден кийин калыс баасын алган. Биз бул макалада согуш темасында жазылган “Эрте келген турналар” повестиндеги автобиографиялык элементтерге токтолмокчубуз. Жазуучу үчүн согушка чейин, согуштан кийин, согуш күндөрүндө деген көнүмүш фразалардын өзгөчө түшүнүгү бар. Бул анчейин хронология эмес, алда канча терең, турмуштун татаалдыгына жете түшүнүүнүн катаал мезгили, жазуучунун мууну үчүн “чоң дүйнөнүн эшигин ачуу” мезгили болду. Ушул повестте өзү катышкан оор сыноолордон кебелбей өткөн теңтуштарынын, бүтүндөй муундун, орус адабиятында айтылгандай, “согуш балдарынын” (“дети войны”) атасыз өскөн муундун тагдырын алаканга салгандай ачып берди. Өзү айткандай, “Эрте келген турналар” да турмуштан калпып алынган чыгарма.

Изилдөө методдору. Иликтөөдө социалдык-тарыхый, тарыхый-адабий, герменевтикалык усулдар колдонулду. Адабият таануу боюнча теориялык эмгектер, адабияттаануучулардын изилдөөлөрү пайдаланылды, дисциплиналар аралык мамиле жасалды.

Талкуулоолор жана натыйжалар. Ч.Айтматов өзүнүн эскерүүлөрүнүн биринде: “Башымдан өткөн оор күндөрдү чагылдыруу, башкаларга айтып берүү үчүн адабият деген бир дүйнөгө аралашууга туура келди”, - дейт. [2:322]. Бул оор күндөр анын өспүрүм курагына туура келген согуш жылдары эле. Атасыз өсүп, эрте жетилген муундун арасында жаш Чынгыз да болгон. Белгилүү адабий сынчы К.Артыкбаев: “Эрте келген турналар” – бала чагы согушка туура келген биздин муундун бардыгынын көркөм баяндалган өмүр баяны,” – дейт [5:116]. Айтматовтаануучу К.Асаналиевдун бүтүмү да жогорудагы пикирди толуктап, бекемдейт: “...согуш жылдары Ч.Айтматов үчүн жөн эле унутулгус окуя эмес, жөн эле жеке тагдырдын татаал бир учуру эмес, ал баарыдан мурда жалпы адамзаттык мааниси бар сабак, тарых. Албетте, бул жыйынтыкка, бул түшүнүккө жазуучу кийин келди. Ал эми согуштун жылдарында болсо ал Султанмурат, Анатайлардай болуп башка түшкөн не бир мүшкүлдөрдү көтөрүүгө аргасыз болду. Ошондуктан ал окуялар жаш баланын аң-сезимине эстен кеткис из калтырды. Жазуучу бул “эстен кеткис” окуяларга, турмуштук кырдааларга, кала берсе өзү көргөн, билген адамдардын тагдырына кийинчирээк көркөм чыгармаларында системалуу

түрдө кайрылганы белгилүү. Мына ушунун өзүнөн эле согуш мезгили келечектеги жазуучунун башталгыч турмуштук позициясынын, түшүнүгүнүн, мындан да кеңирээк айтсак, дүйнөгө болгон көз карашынын калыптанышына катуу таасир бергени талашсыз” [6:136, 137].

Чыңгыз Айтматов өзүнүн «Балалыгым» аттуу чыгармасында бала кезинде, жаш кезинде көргөн жана уккан окуяларды ирети менен баяндап, ошол окуялардын көпчүлүгүн өзүнүн кийинки жараткан чыгармаларына негиз кылып алгандыгы тууралуу айткан. «Кыямат» романындагы карышкырлар «Карышкырлар менен кездешүүм», «Бетме-бет» повести «Чыныгы Ысмайыл», ушул эле повестте Тотойдун уюнун уурдалышы «Адам өлтүрүүнү көздөп...», «Биринчи мугалим» повести «Сейтаалы: Алгачкы мугалимчилигим», «Делбирим» повести «Долондогу махабат», «Жамийла» повести «Жамийла менен Данияр» аттуу чакан окуялардын негизинде жазылган экен. Албетте уккан, көргөн билген же катышкан окуялар али чийки материал, анткени көркөм образ турмуштун түздөн-түз көчүрмөсү эмес, ал жазуучунун талантынын, дүйнөтаанымынын өзгөчөлүгүнө, турмуштук тажрыйбасына, жалпы жана кесиптик маданиятына, билим деңгээлине жараша эстетикалык талаптарга ылайыкталып кайра иштелип чыгат. Согуш мезгили сүрөттөлгөн же согуш калтырган издерди түз да, кыйыр да баян кылган чыгармалар таланттуу жазуучунун мурастарында басымдуу орунду ээлейт. Жогоруда белгиленгендей, бул повестте автор менен каармандардын, турмуштук жана көркөмдөлгөн окуялардын окшоштуктары көп. Мындай байланыш тууралуу сөз кылганда автобиографиялык элементтер чыгармачылыкка келгенде трансформацияланып, адабияттын энчисине айланарын эске алышыбыз зарыл. Автобиографизм маселеси адабияттаанууда али толук тактала элек маселе десек болот. Окумуштуулар Л.Гинзбург, Е.Тебешевская-Качак, И.Карпов, М.Медаричтин ж.б. изилдөөлөрүндө терминге ар тараптуу аныктамалар берилген. Ушул аныктамаларды жалпылап келгенде М.Медаричтин пикири тагыраак деп ойлойбуз:”... стилистически маркированный литературный прием, представляющий собой эхо жанра автобиографии” [7:5].

Адам тагдырын коом, социалдык-тарыхый кырдаалдар менен тыгыз байланышта изилдөө – жазуучунун чыгармачылыгындагы тынымсыз өнүктүрүлгөн өзөктүү проблемалардын бири. Жазуучу үчүн “согуш жана ыйман, согуш жана адам – адамдын маңызын изилдөөдөгү эң маанилүү проблема” [3:224].

Согуштук кырдаал өспүрүмдөрдү аталардын милдетин алууга, эрте жетилүүгө мажбур кылды. Түйшүктү, азапты аялдар менен катар ошол балдар көтөрдү. Он эки, он үчтөгү бели ката элек балдар сокочу, орокчу, арабакч болуп оор жумуштарда иштеди. Жазуучунун “Эрте жаздагы турналар” повестиндеги Аксай десантына жүктөлгөн иштин маанисин түшүнүү үчүн төмөнкү эскерүүсүнө көңүл бөлөлү:”..1942-жылы билдин колхоз Арчагулдун жакасынан кошумча 200гектар га жакын жаздык жер айдамай болдук. “Эгин - фронтко” – ушул эки ооз сөз менен баары айтылган. Бүгүнкү күндүн шартында эки жүз гектар жерди айдаш деген сөзгө турбайт. Бир тракторду жүгүртүп койсо, иш бүттү. Ал эми анда сокосу эсептелүү, ат кошчулук кезде болсо анча жерди айдоо өзүнчө эрдик болгон. Төрт ат чегилген эки тиштүү соко менен керээли кечке жер жыртып жүрүп, көп эле дегенде жарым гектардан бир аз ашык жер айдалат. Ар жагын өзүнөр эсептеп алгыла...

Бул аша жооптуу ишти аткаруу үчүн сокочу балдар ал жылы мектебин таштады. Кыш бою аттарды байлап бактык. Айыл чарбадагы жумуштун эң оору соколоп кош айдоо чыгар. Муну айылдыктар гана билет” [2:418,419].

Чыгарманын экинчи текст катары пайдаланылган эпизоддорун салыштырып көрөлү. Жазуучунун эскерүүсүнөн :“... Эгинди учурунда сээп калыш үчүн кошту ала көктөмдө баштадык. Кыш этегин жыйып кете элек. Жердин буусу жаңы эле көтөрүлүп келаткан. Азыр да эсимде, ал февралдын аягы болчу.

Кош айдоонун жүрүшүн көрүп келишкен мен Көк-Сайдын жонуна жөнөдүм. Айылдан чыкканда күн сурданып турган. Мен жеткенде лапылдаган кар жаап келди. Айлана чаар-ала тартып, уюлгуп калды. Каалгып түшкөн калың кардын арасында тырбаңдаган кичинекей кошчулардын ошондогу элеси ушу бүгүн да кадимкидей көз алдымда турат. Кар лапылдап, ирик-ирик түшүп, эрип жатты. Кайда караба, түнөргөн асман түбү менен эңшерилип, быркырап кулап келаткандай. Тоо этеги ээн жер, үн-дабышсыз жааган кар. Аттардын жанын тындырбай айдаган кошчулардын гана үндөрү угулат. Жондон артылып кеткен карайган айдоо тилкени бойлой, чоң толкундун жонуна чыга калган деңиздеги кемелер сыяктанып, биринин артынан бири ээрчиген соколор жылып бара жатты. Толкундун далдасына кеткенсип кайра көрүнө калат. Ошол толкун арасынан балдардын гана үндөрү угулат. Мен айдоону бойлой бастырып, аларды тосо чыктым.

Бетеге өскөн дың жерде соко жылбай, кара терге чөмүлгөн төрт ат борозго жата калып, энтиге жер тырмалайт. Сооруларына тийген кар ошол замат эрип, көк буу көтөрүлөт. Нымдашкан жер сокону чыптап жылдырбайт. Ат жаныбар эмнени көрбөдү, а күндөрдө, адам менен кошо тартты го азапты. Балдарчы?.. Кошчу балдар! Суу болгон зилдей таар капты бурчтантып жамынып, чыканактай бойлору каптан чыкпай, жүздөрүнөн аккан суу эриген карбы, же терби аны ойлоого чоло жок, кыйкырык- сүрөөн менен аттарды чүчүлөшөт. Тынч күндөрдө андай балдар очоктун башынан чыкчу эмес. Бирок булар согуштун балдары болчу, башка түшкөн оор жүктүн жоопкерчилигин билген балдар болчу.

Лапылдата жааган кар... Учурдун катаалдыгына каарданган “Манас-Атанын” ак кары... Калың кардын пардасынан кошчулардын карааны каалгыт... Айлана тынч, дыбышсыз жааган кардын шоокумунан классташтарымдын үндөрүн тааныйм: Байтик, Тайырбек, Сатар, Анатай, Султанмурат. Мен жакындап баруудан тартынам, көпкө даай албайм, көзүмөн аккан жашты алар көрбөсө дейм[ 2:419,420]”.

Повесттен үзүндү келтирели:

“Бирок күн бузулду. Аба нымырап турду эле, заматта суук тартып, анан далбактаган сары кар жаап келди Кыш али кетпеген экен да, мунусу коштошуп жатканы го. Бирок кошчуларга кыйын болбодубу...

Султанмурат да кабын бурчтанып башына кийди, бирок кардан жакшылап калкалана албады. Дың баскан аттын үстүндө шапалагын төбөсүнө ойнотуп, улам бир атка умтулуп шапалак көтөрүп, шамалга улам бир боорун ача берип, удургуган кар коюн-колтугуна кирди. Лапылдаган калың кар эрип жаап жатты. Айлана - тегерек чаар- ала уюлгуп, өйдө карасаң көктүн түбү көрүнбөй , кыбыраган кар көзгө түшүп, дүйнө куурулуп келди. Шамалга такат бере албай удургуган таандардын үнүндөй болуп, ушул дем кыскан тар чөлкөмдө кошчулардын гана ат тындырбай айдаган үндөрү угулат.

Соколор жер тилип баратат. Чубалжыган үч караан чаар-ала мунарыкта толкун минген кайыктай кырга бир чыга келсе, толкундан шыпырылып түшкөндөй кайра жылгага кирип көрүнбөй кетет.

Эзилген ылайдан жуурулуп, жерден ат болуп суурулуп чыгып келаткансып, таноодон буу бүрккөн аттар жата калыптырмыша тартат. Булчундары буржуя түйүлгөн ысык сооруларына лапылдап түшүп жаткан кар эрип, жука чабы, боорунан ылдый чууруйт. Туяк астында жер сыйрылып, кам кайыштар жондо былжырап, соконун тиштери балчык тиштеп, дыңга мылгып, улам оор тартып, аттар кыйналды. Бирок ишти токтотуу болбойт. Айдай бериш керек. Эртең күн ачылса, айдоо бат эле шамалдап калат. Азыр баарынан кымбат- убакыт.

Соко улам тыгылып калып жатты. Султанмурат улам аттан түшүп келип, камчы сабы менен соконун тишине жабышкан ылайды тазалайт да, артта келаткан Анатай менен Эркинбекке кыйкырып коет. Алардан жооп угуп, боорунан бери шөмтүрөп, тер жыттанып турган аттардын ортосунан кысылып өтүп, дыңда жүргөн атына минет. Аттарга дем берип, дагы айдап жөнөйт.

Кар басылар эмес. Көк деңиздин бетинде бараткан кемелер мисал үч кош калың туманды жирей ээрчишип, араң жылжыйт. Уюлгуган калың кар дүйнөнүн үндөрүн бүт тумчуктуруп салгандай ыңжың. Кулак чуулдаган жымжырттан кошчулардын гана кыйкыргы угулат:

- Аната-ай!
- Эркинбе-ек!
- Султанмура-ат!

Эриген кар экени, же тер экени билинбей жаак ылдый суу шорголойт. Тизгин кармаган колдор муздак карга көгөрүп шишип чыккан, оң буту катар келаткан эки аттын тийишкен капталдарына кысылып, тартып алаар бош жер жок, сыздап барат. Бирок Султанмурат тиштенди, артында Анатай менен Эркинбек келатат. Үч соконун алты тиши жер тилүүдө, күн али эрте, токтотор акысы жок. Аттар чыдаса болду, аттар гана чыдап берсе экен” [1:355-357].

Жогорудагы үзүндүлөрдү окуганда кош айдоонун жүрүшү, кыйынчылыкка кайыккан өспүрүмдөр, окуялардын күбөсү болгон автордун жан дүйнөсү кинотасмадагыдай эле көз алдыга тартылып, Горький айткандай, ар бир каарманды жанынан “кармалап” көргөндөй эле болосуң. Кайсынысы реалдуу болгон окуя, кайсынысы көркөм чыгарма экенин дароо ажырата албайсың. Чеберлик менен көркөм чыгарманын сюжети айланган турмуштук фактылар, эсте калган окуялар кайра жанданып, ошол мезгилдин жаңырыгы болуп ой-сезиминди аралап өтөт. Бүтүндөй муундун тарыхын баян эткен жандуу образдар ошол доор, мезгил жөнүндө эсибизге салып, Адамдын күчтүүлүгүн, кебелбес кайратын, асыл сапаттарын даңазалайт.

Айтматов өзүнүн турмуш жолунда кездешкен, билген адамдарды чыгармачылык жадынан кайра жаратып, эсте каларлык образдарды түздү. Анын чыгармачылыгында ойдон жаратылган каармандарына караганда өзү билген тааныш прототиби (түп кейипкери- Ч.А.) бар каармандардын образы мыкты иштелген.

Повестте балдардын кошко деп аздектеп баккан жылкылары уурдалган эпизод бар. Мындай окуянын да турмушта болгондугун жазуучу төмөнкүдөй эскерет:”... Ошол кышта бир жаман окуя болгон. Түн бир оокумда терезени тарсылдаткан катуу үндөн ойгонуп кеттим. Ээрден эңкейип, бирөө камчысын каккылап, кыйкырды:

- Тур батыраак! Ат сарайда жылкы жок!..

Мен шашып-бушуп жөнөдүм. Көчөдө баратып, үй-үйдөн мага окшоп кийине чуркап жеңин таппай келаткандарды көрдүм. Атканага жакындаганда андагы жаңылдаган үндөр угулду. Көрсө, түн жарым ченде атчы карайлап уйкуга киргенде, кайдагы дайынсыздар кирип, четки акырдан эки атты жетелеп чыгып кетиптир. Обогу атчы ойлоптуп, аттар жөн эле бошонуп кеткен го деп. Анан караса чылбыр-жүгөн, токумдарынан бери жок. Ошондо бакырып чуу салыптыр.

Жайдак атка бирден минип, туш-тарапка чаптык. Кууп жеткен күндө да балдарбыз-эмнеге алыбыз жетмек. Иши кылып таң аткыча аңды-өңдү калтырбай, эски журт, уранды-коргондорду бүт аңтарып чыктык. Из жок. Уруулар да кески немелер көрүнбөйбү. Атайы жазгы кошко багып жүргөн эттүү аттар эле, жаныбызга баткан ушу болду. Ошон үчүн балдар мектептеги окууну кыйып жүрсө. Уруулар аны ойломок беле. Аны ойлосо уруу болобу...” [1:420,421]. Бирок бул окуя повестте көркөмдөлүп, бир аз башка жагдайлар менен сүрөттөлгөн. Ошентсе да өспүрүм Айтматов менен жазуучу Айтматовдун тыянагы бирдей экен: “Атайы жазгы кошко багып жүргөн эттүү аттар эле, жаныбызга баткан ушу болду. Ошон үчүн балдар мектептеги окууну кыйып жүрсө. Уруулар аны ойломок беле. Аны ойлосо уруу болобу...”. Эскерүүдө да, көркөм чыгармада да согуш ар бир адам менен бетме-бет келип, алардын тагдыры болду, т.а., алардын ички адамдык өлчөмүн, потенциалын ачты деген ой айтылды.

Ч.Айтматов “Эрте келген турналарды” уулу Аскарга арнаганы (эпиграфта ушундай берилет) да символикалуу, кийинки муун улуу муундун басып өткөн жолун, согуштун коркунучтуу табиятын, эл башына түшкөн оор сыноону руху менен жеңген Адамга күч берген асылдыкты билсин дегени деп түшүнөбүз.

Ата мекендик согуш жеңиш менен аяктаганына 80 жылдын жүзү болду. Согушту кино аркылуу гана көргөн, окуса китептен гана билген жаңы муун пайда болду. Бул тема кыргыз киносунда негизинен Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары аркылуу мыкты чагылдырылды.

Согуш коркунучу – дүйнөдө азыр деле кооптуу проблема. Адабияттын, искусствонун алкагында согуш профилактикалык тема боюнча кала бериши керек. Анткени көркөм чыгарма согуш эмне экенин билбеген муунда жек көрүүнү эле туудурбастан, анын бүлдүргүч, кыйраткыч табиятын түшүнүп, аң-сезиминен биротоло алып таштоого жардам берет деген үмүт бар. Бул маселенин актуалдуулугун окумуштуулардын, өнөр адамдарынын төмөнкү пикирлери менен тастыктасак болот: “...белгилүү сынчы-адабиятчы Санарбек Карымшаковдун айтымында, Улуу Ата мекендик согуш, андагы совет элинин жеңиши тууралуу учурдагы мектеп окуучуларынын көбү биле бербейт:

- Мектептеги балдар согуш качан болгонун деле билбей калыптыр. Жазуучуларыбыз да тарыхый романдарга көп көңүл бурушуп, Шабдан, Балбай, Боронбай өңдүү тарыхый инсандар тууралуу жазышып эле, согуш темасы такыр эле жазылбай калды.
- Кыргыз билим берүү академиясынын башкы адиси, профессор Сулайман Рыспаевдин пикиринде, эгемендиктин эпкини советтик идеология менен кошо айрым бир асылдыктарды да “танууну”, ага жеңил кароону шарттады. Мунун өзү балдардын аң-сезимине, билимине таасирин тийгизбей койгон жок:
- Бүгүнкү жаштардын көбү Улуу Ата мекендик согушка байланышкан кыргыз тарыхын, Чолпонбай, Дүйшөнкул өңдүү баатырларды билишпейт.

Албетте, совет учурунда Улуу Ата мекендик согуш темасы – элдин, улуттун тагдыры, эрдиги, жеңиши катары окутулуп, жайылтылып келсе, Союз урагандан кийинки эгемендик жылдар ичинде согуш темасы, анын тарыхый чындыгы четирээк калып, мектептерде тек гана көркөм чыгарма катары, андагы баатырлар болсо чыгарманын бир каарманы катары каралып калды. Андыктан Сулайман Рыспаевдин пикиринде, Улуу Ата мекендик согуш темасын мектептерде улут тарыхы, улут тагдыры катары кеңири окутуу зарыл. Кыргыз Республикасынын эл артисти Замир Сооронбаев кийинки учурда согуш темасы Кыргыз театр сахналарында дээрлик сахналаштырылбай калганын айтат” [8].

#### Корутунду

- Автордун биографиялык материалы эс тутумга негизделип, повестте каармандардын аң-сезиминин чагылдырылышы катары берилген. Эгер көркөм чыгарманы бүтүндүк катары карасак, эс тутум сюжетти өнүктүрүүнүн, образды толук кандуу жаратуунун куралы катары кызмат кылат. Ошондой эле турмуштук реалдуу фактыларды субъективдүү андоодон башка да чыгарманын маани-мазмунун тереңден түшүнүүгө шарт түзөт.
- Жазуучунун чыгармачылык ишмердүүлүгү менен автобиографиялык материалды кайра иштетүүдөгү байланыштын бар экенин танууга болбойт. Жыйынтыгында баары бир автордун биографиясысыз анын жеке көркөм дүйнөсүн элестете албайбыз.
- Сүрөткер өзүнүн өмүр баянынын кайсы бир бөлүгүн каарманына өткөрүп жатып, жеке эс тутумунун субъектиси болуп кала берет. Эске түшүрүү эми искусствонун фактына, көркөм дүйнөнү жаратуучу усулга айланат.

#### Адабияттар

1. Айтматов Ч. Чыгармалар жыйнагынын 8-томдук жыйнагы.3-том. – Б.: 2014.
2. Айтматов Ч. Чыгармалар жыйнагынын 8-томдук жыйнагы.4-том. – Б.: 2014.
3. Айтматов Ч. В соавторстве с землею и водою. – Ф., 1978.
4. Акматалиев Абдылдажан. Кыргыз адабияты:тарых жана мезгил – Б., «YRASYA JAYINCILIK», 2010.
5. Артыкбаев К.Мезгил элестери. –Ф.:1979.
6. Асаналиев К. Көркөм нарк. –Ф., 1988.
7. Медарич М. Автобиография – автобиографизм. – Санкт.-Петербург, 1998.
8. Согуш темасы маданиятта кандай чагылдырылууда?  
[https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan\\_culture/2035317.html](https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_culture/2035317.html)
9. Чекиров К. Улуу ата мекендик согуштун бүтпөгөн суроолору, чечилбеген талашы.  
<https://www.bbc.com/kyrgyz/world-48197921>
10. Осекова, А. К. Согуш темасынын Чынгыз Айтматовдун чыгармаларында берилиши / А. К. Осекова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 1071-1076. – DOI 10.52754/16947452\_2021\_2\_4\_1071. – EDN JDDNXD.